

Leven en sterven in Wissenkerke (Noord-Beveland) 1853-1873 onder burgemeester J.H.L. Vader (1810-1892)*

P.J.A. van Voorst Vader.

Voorwoord

Dit artikel vormt de neerslag van mijn onderzoek naar burgemeester J.H.L. Vader, die van 29 April 1853 tot 15 Februari 1873 burgemeester was van Wissenkerke. Alle gegevens - tenzij anders vermeld - zijn afkomstig uit de "Notulboeken" van de gemeenteraad en van B & W en uit het Archief van den burgemeester van die jaren. Bronvermelding hieruit blijft korthedshalve achterwege. Dit onderzoek vond plaats in het kader van het door de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Zeeland geëntameerde project: onderzoek van de burgemeesters in Zeeland in de jaren 1850-1855. Projectleider A.P. de Klerk.

Wanneer oude spelling is gebruikt, is het woord geciteerd, ook als dit niet uitdrukkelijk is vermeld.

Inleiding

Na 1848 brak één van die tijdperken aan dat alles anders moest. Onder eerste minister Thorbecke (1849-1853) kwamen o.a. de Kieswet, de Provinciewet en in 1851 de gemeentewet tot stand, "*monumenten van wetgevende arbeid*", aldus de encyclopedie van Winkler Prins. Artikel 285 van deze laatste wet luidt: "*De burgemeesters worden door ons binnen twee jaren na de dagteekening dezer wet benoemd.*"

Dit artikel is mogelijk de hoofdreden van het vervangen in 1853 van de pachter A. de Moor door de meer geschoolde J.H.L. Vader. De Moor verdween niet, hij bleef lid van de gemeenteraad tot 1862. Ten gevolge van de nieuwe wet waren er in de jaren 1852-'54 meer burgemeestersbenoemingen dan voorheen. Een opwekking uit de sluimering, die vele gemeentebesturen eigen was, was zeker niet overbodig. De toestand in Wissenkerke toen Vader aantrad "*doet ons* - aldus zijn opvolger in 1873 - *gedenken aan een toestand, alsof wij nog in den tijd der middeleeuwen verkeerden.*" Een uitspraak, die wij gezien het onderstaande slechts kunnen beamen.

De gemeente Wissenkerke beslaat de Westelijke helft van Noord-Beveland en omvat de dorpen Kamperland, Geersdijk en Wissenkerke zelf. In 1852 bedroeg het "zielental" 2581, in 1872: 3560. Voor 1872 vernemen wij ook het aantal inwoners van de dorpskern van Wissenkerke zelf: 1413. De uitgestrektheid is niet gering, 4400 ha.; de doorsnee ca. 8 km. Het aantal woonhuizen bedroeg in 1870: 485, d.w.z. 7¼ inwoner per huis. Het kindertal en de (kinder)sterfte waren de hoogste in Nederland; in de periode 1851 tot 1855 bedroeg het geboortecijfer te Wissenkerke 49,6 ‰, tegen 33,7 ‰ in Nederland. Het sterftcijfer in deze periode was te Wissenkerke 42,1 ‰ tegen 24,9 ‰ voor heel Nederland. Pas aan het einde van de 19e eeuw was er een daling tot meer gebruikelijke waarden.[1]

Wegen

Het eerste probleem dat Vader aanpakt, is: "*Wie uwer herinnert zich den tijd niet dat de wegen in dit eiland, in deze gemeente gedurende eenen geruimen tijd van het jaar zich als het*

* Uit: De Spuije. Mededelingenblad van Heemkundige Kring de Bevelanden 1993; 30: 19-41.

ware in eenen onbruikbaren staat bevonden", aldus zijn zoon en opvolger in 1873. Terstond na zijn aantreden in 1853 lanceert hij een reeds eerder voorbereid WEGENPLAN. De wegen van het Kamperlandse veer naar Kamperland, vandaar naar Wissenkerke en tenslotte van Wissenkerke naar Geersdijk worden grindweg, de eerste verharde wegen op Noord-Beveland. Dat kost veel geld. Er zijn bijdragen van de polders en een renteloos voorschot uit de provinciale fondsen ad f3642,--. De gemeente leent bovendien f16.200,-- tegen 4% met aflossing of uitloting binnen 42 jaren. Een grote som wanneer wij de jaarrekeningen van de gemeente daarnaast leggen:

	1858	1871
Inkomsten	f8319,96 ½	f14.400,78 ½
Uitgaven	f6907,08 ½	f13.140,06 ½

Met andere woorden: dat was een kapitale prestatie. Het feest bij de inwijding door de Commissaris des Konings op 24 Juli 1855 getuigt dan ook van het gewicht hiervan in de ogen van de inwoners. Wij lezen van veel met de Nederlandse vlag versierde huizen, met bloemen en vlaggen versierde eerepoorten, het gelui der klok, het gejubel der menigte, onderscheidene eereschoten, een diner bij den burgemeester aangeboden aan de Commissaris en notabelen en 's avonds "tallose eereschoten, voetsoekers en vuurwerk".

Grindwegen zijn duur, ook in onderhoud. Dat is in 1857 tot boven f900,-- 's jaars gestegen. Jaarlijks moet immers van elders aangevoerd grind worden opgebracht. Hoe zuinig men dan ook is op deze "kunstwegen" leert het gemeentelijk Reglement dienaangaande:

- Art. 3.
Het is verboden op grindwegen met karren, waarvan de velgen zes duim (=cm) of minder breed zijn, meer dan achthonderd pond en met wagens of andere voertuigen, waarvan de velgen zes duim breed zijn, meer dan duizend pond te vervoeren. Voor iedere duim meer breedte der velg wordt een honderd pond meer toegelaten; terwijl voor iedere duim minder breedte een honderd pond vracht wordt afgetrokken.
- Art. 5.
Bij dooiweder zal slechts de helft der vracht, bij art. 3 bepaald, op de karren, wagens of andere voertuigen worden vervoerd.
- Art. 8.
Geen rij- of voertuigen bespannen met drie paarden naast elkaar zonder dissel of lemoen mogen de wegen bereiden (sic!).

Ook Provinciale Staten maken nog een ingewikkelde regeling om het berijden bij dooiweder - vast te stellen door Gedeputeerde Staten! - te beperken. Maar Vader protesteert: om aan deze bepaling te voldoen zouden 182 wagens en 60 driewielskarren in deze gemeente moeten worden omgebouwd tegen totale kosten van f37.238! Dus dat gaat niet door.

Scholen

In zijn nieuwjaarsrede 1858 tot de gemeenteraad kondigt de burgemeester aan, dat, nu het wegenplan voltooid is, de belangrijke en veel omvattende zaak van het onderwijs zich aandient. Deze reorganisatie werd nodig door de Wet op het lager onderwijs 1857, Staatsblad 103. De hier gegeven voorschriften vinden wij letterlijk terug in het gemeentereglement. Het belangrijkste artikel, art. 1, eist onderwijs in 9 vakken: lezen, schrijven, rekenen, beginselen der vormleer, Nederlandsche taal, aardrijkskunde, geschiedenis, kennis der natuur en zingen. Meer uitgebreid lager onderwijs - niet verplicht - wordt genoemd het onderricht in: "de beginselen

der kennis van levende talen, die der wiskunde, die der landbouwkunde, gymnastiek, teekenen en handwerken voor meisjes." Godsdienstonderwijs wordt toevertrouwd aan de kerkgenootschappen, waarvoor de schoollokalen buiten de schooluren beschikbaar kunnen worden gesteld. De raad besluit tot twee lagere scholen, één in Wissenkerke en één in Kamperland. Dat wil niet zeggen dat deze scholen niet bestonden - in 1853 werd een nieuw schoolgebouw in Kamperland aanbesteed - maar het geheel werd op nieuwe leest geschoeid, bemand en van een Reglement voorzien. Pas in 1871 wordt een school in Geersdijk gesticht. In Wissenkerke en Kamperland worden in 1861 en '68 ook Christelijke scholen opgericht. Daardoor daalt het aantal leerlingen op de openbare school van dit laatste dorp van 165 in november 1868 naar 85 in november '69. Om die reden schuiven Burgemeester en Wethouders de vervanging van de hulponderwijzer op de lange baan. De Christelijke school voelt zich verongelijkt; de ouders betalen via de belasting mee aan de openbare school en moeten ook nog - een deel van? - de kosten van hun eigen school betalen. Daarom dringt de voorzitter van het bestuur van deze school, het raadslid C. de Smit, bij voortduring aan op het weer invoeren van schoolgeld op de openbare scholen, dat alleen in 1859 en '60 is geheven, daarna afgeschaft. De totale afwezigheid van kosten voor de ouders van de openbare scholen resulteert in oneerlijke concurrentie. Hij vindt bovendien, dat de opbrengst van die weer in te voeren schoolgelden ten goede moet komen aan de Christelijke school, die op die manier haar ongewilde bijdrage aan de openbare scholen weer terug zou krijgen! Als dat niet kan, wil hij subsidie van de gemeente voor de Christelijke school, waartoe de onderwijswet de mogelijkheid biedt. Maar de gemeenteraad blijft die denkbeelden hardnekkig afwijzen tot het voorstel door de toename van voorstanders van het christelijk onderwijs in de raad ten slotte in 1873 wordt aangenomen met 6 tegen 4 stemmen. De burgemeester blijft tegen. Voor de Christelijke school is ook een probleem, dat zij geen ongevaccineerde kinderen mag toelaten. Zij vraagt vrijstelling van deze bepaling. Maar de ontheffing stuit op het éénparig advies van Heeren Geneeskundigen, die de inenting een goed middel achten ter voorkoming van "*kinderziekte*", zoals de pokken in die tijd veelal genoemd werden, en op het dwingend wettelijk voorschrift.

Het gemeentebestuur wil kwaliteit! Behalve de verplichte negen vakken wil men ook onderricht van wiskunde en landbouwkunde en later ook van de Franse taal. In 1871 wordt Lijn de Pagter slechts voor één jaar benoemd tot hulponderwijzer, tenzij hij in dat jaar de acte Franse taal bemachtigt. En inderdaad wordt hij in 1872 vervangen door A.L. van Noppen, die deze acte en ook nog die voor wiskunde bezit.

Een probleem is de afwezigheid van leerplicht. De gemeenteraad tracht dit elegant op te lossen door in het Reglement van het Armenbestuur te bepalen, dat diegenen van uitkering worden uitgesloten wier kinderen niet regelmatig het onderwijs en het godsdienstonderwijs volgen. Toch wisselt het aantal leerlingen op de openbare school in Kamperland in 1868 van 103 in Januari tot slechts 63 in April. Waarom de gemeenteraad slechts na lange aarzeling besluit om toch maar een nieuwe hulponderwijzer te benoemen, "*omdat die vooral in de wintermaanden den hoofdonderwijzer zeer te stade zal komen*". De wet staat immers pas toe een "*kweekeling*" aan te trekken als het aantal leerlingen meer dan 70 bedraagt en ook nog een "*hulponderwijzer*" bij een aantal leerlingen van meer dan 100. Die hulponderwijzer moet wel ongehuwd zijn! Goedkoper? Art. 19 van de schoolwet bepaalt: "*Aan elken onderwijzer wordt behalve vrije woning, zoo mogelijk met een tuin, een jaarwedde toegelegd*" Hoewel het artikel geen vrijstelling van deze bepaling geeft voor ongehuwde onderwijzers, zal de gemeente zich bij hen toch wel van deze verplichting ontslagen hebben geacht.

Rijksontvanger Van der Loeff en zijn vrouw (zwager en zuster van burgemeester Vader) richten met toestemming van Burgemeester en Wethouders in 1854 "*eene bewaarschool op als eene bijzondere (lees Christelijke) school der eerste klasse in het gebouw, dat in de nabijheid zijner woning (het nog bestaande pand Dorpsdijk 100) tegenover de Achterweg (= Ooststraat) is gesticht met voorkennis en autorisatie dezer vergadering.*" Ook Geersdijk blijkt in 1866 een bijzondere bewaarschool te bezitten.

Ook bericht de burgemeester aan de Commissaris des Konings in 1871, dat het aantal leerlingen der drie *zangscholen* in zijn gemeente samen komt op 35 jongens en 45 meisjes. Hierover vinden wij verder nooit iets gemeld. Was er een kerkelijke functie voor deze kinderkoren?

Burgemeester en Wethouders stellen een schoonmaakster aan voor de openbare school te Wissenkerke voor 50 cent per week: één maal per week natte schoonmaak, verder droog en twee maal per jaar witten van de lokalen. Het schoolhoofd te Kamperland verkiest zelf schoon te maken voor f20,-- per jaar.

Misdrijf en politie

Gelukkig viel het aantal misdrijven nogal mee. In 1852 werden geteld:

- Verwonding en mishandeling : 2
- Laster en belediging : 3
- Braak of opsluiting : 3
- Waarde van het onvreemde : f306,50

Processen verbaal wegens "*laster en belediging*" kwamen bijna zonder uitzondering uit Kamperland. In 1853 scheldt een arbeidster een ander uit voor "*dief, hoer en eene groote konkel.*" Bij het Kamperlandse Veer wordt een man uitgescholden voor "*smeerlap, schurk en tarwedief.*" Een man, die zijn vrouw heeft afgeranseld, wordt gestraft met 14 dagen hechtenis.

Wat wordt er zoal gestolen? Een paar voorbeelden:

- 5 pond spek, een scheermes en een borstrok
- 5 turven
- een zak tarwe
- 1 katoenen, 1 linnen, 1 flanellen manshemd, benevens 1 katoenen vrouwenhemd
- 1 baal meekrap
- In 1860 wordt uit een gesloten kast in de consistoriekamer ca. f6,-- aan collectegeld gestolen. De burgemeester toont aan dat de diefstal plaats vond tussen de beide kerkdiensten in en derhalve alleen gepleegd kan zijn door de 18-jarige klokkeluider. Een fraai staaltje van detectivewerk. Slechts enkele diefstallen vallen buiten dit banale patroon.
- In 1853 stalen de beide dienstmeisjes van Dr. Keijl, zwager van burgemeester Vader, aan wie zojuist een ruime erfenis van het overleden echtpaar Vader-van Voorst was toebedeeld, f600,-- van het weinig zorgvuldig opgeborgen zilvergeld. Verheugd kochten zij hele uitzetten - inclusief kerkboek! - bij handelaar Salomon Israël van Zon. Te opvallend!
- Een bakker, die "*blauwe vitriool*" (= kopersulfaat, geeft brood meer volume) heeft gemengd in ter verkoop bestemd brood, wordt gestraft met 3 jaar gevangenis, f250,-- boete en betaling van de proceskosten.
- DIEFSTAL VAN EEN SCHOR. In 1871 beklagt zich de heer Servaas Tak te Middelburg bij de Officier van Justitie, dat hem grond wordt ontstolen uit een aan hem behorend schor, gelegen voor de dijk van de Spieringpolder. Zelfs zou de burgemeester de ambtenaren,

belast met de surveillance, beletten, dat deze behoorlijk wordt uitgeoefend. Het is één der zeldzame gelegenheden, dat de uiterst beheerste Vader boos wordt: *"Een infame leugen Intusschen houde ik mij voor, met het oog op de bepalingen van het Strafwetboek, den heer Tak te vervolgen over deze zijne valsche verklaring."*

- AREN LEZEN. Dat dat in die tijd nog algemeen gebruikelijk was, maken wij op uit een gemeenteverordening uit 1863: *"Willende de belanghebbende zooveel mogelijk vrijwaren van boeten en vervolging (maakt burgemeester bekend), dat voor rapen op nog niet geheel ontledigde velden schriftelijke permissie nodig is van den eigenaar of gebruiker der landen."* Als de Rijksveldwachter de 37-jarige Jeetje Overloop, vrouw van P. de Smit, tarwe ziet rapen op het land van M. Marcusse volgen heftige tonelen. Hij deelt haar mee, dat Marcusse hem had gezegd, dat zij *"op zijn land niet mogte rapen en haar alzoov verbood dit verder te doen."* Zij antwoordt, dat Marcusse dat wel niet kon gezegd hebben. *"Waarop hij haar met tarwe aren gevulde zak opnam, uitstortte en de aren in de sloot schopte; dat hij de zak in beslag willende nemen, zij dezelve niet losliet en hij haar als toen in de handen krabde en zich daarop vloekende en dreigende verwijderde."* Aldus getuigenis van enkele andere rapende vrouwen.

Is het een wonder dat deze zo geplaagde veldwachter voor betoonde ijver bij het bewaken van bosch- en korenvelden een gratificatie ontvangt van f8,50, waarvan f5,-- afkomstig is van M. Marcusse? Overigens niet dan na verkregen toestemming van den Procureur Generaal, *"zonder welke geen fooijen of gratificaties mogen worden aanvaard."*

Overigens was die Rijksveldwachter zelf helaas niet onberispelijk. In 1864 meldt de Officier van Justitie aan de burgemeester, dat hij wederrechtelijk een bronzen theeservies in beslag heeft genomen. Bij huiszoeking wordt dit inderdaad aangetroffen. Hij komt er genadig vanaf. Hij wordt niet ontslagen, alleen overgeplaatst naar Middelburg.

In 1869 - als de tarweprijs rampzalig opgelopen is - gebeuren er toch ernstiger dingen. Gedurende de winternachten blijken in Kamperland mensen *"op roof uit te gaan"*. En ook wordt er in de gemeente op klaarlichte dag gestroopt! De burgemeester beklaagt zich, eerst bij de Officier van Justitie, later bij de Commissaris des Konings en tenslotte bij de Procureur Generaal over de te bescheiden politiemacht. Er is maar één Rijksveldwachter, *"die in het geheele eiland verplichtingen heeft"* en tot overmaat van ramp die zomer ook nog tijdelijk is overgeplaatst naar Veere. En één Gemeenteveldwachter. De enige jachtopziener op Noord-Beveland woont te Colijnsplaat, veel te ver weg, maar is bovendien zo oud, dat hij geen stropers meer vangt. De andere helft van het eiland heeft ook maar één Rijksveldwachter, dezelfde, maar twee Gemeenteveldwachters. Ook de ingezetenen van Kamperland komen in actie. Zij zenden een adres aan de Commissaris des Konings *"tot het bekomen van een (rijks)veldwachter"*. De Commissaris spreekt nu het verlossende woord. Er zijn zo weinig Rijksveldwachters, dat de burgemeester niet moet rekenen op hulp van die kant. Gezien het grote oppervlak, de toename van het aantal inwoners - tot 3361 -, de hoge leeftijd van de huidige gemeenteveldwachter en de niet ongunstige financiële toestand der gemeente, is Wissenkerke toe aan een tweede veldwachter. Minimum jaarwedde f200,--. En zo krijgt Kamperland zijn eigen hogelijk gewaardeerde veldwachter, gehuwd, 6 kinderen en Nederlands Hervormd. Zijn salaris wordt spoedig aangevuld door benoemingen tot dijkwachter van de Onrustpolder en havenmeester van Kamperland.

Het ruime gebruik van sterke drank op Noord-Beveland - nog in 1962 het hoogste van Nederland - werkt bij veldwachters storend. Als de Commissaris des Konings informeert of de gemeente-veldwachter J. Molhoek wel te handhaven is gezien de klachten over zijn

drankgebruik, verdedigt de burgemeester hem warm: hij is een goed ambtenaar en drinkt niet in diensttijd! Als in 1872 Izaäk Ekebus, Rijksveldwachter te Ellewoutsdijk, is overgeplaatst naar Noord-Beveland, standplaats Wissenkerke, lezen wij het volgende geestig vermaan van de Officier van Justitie aan de burgemeester: *"De Rijksveldwachter J. Ekebus is een zeer actief beambte, in wien ik veel vertrouwen stel, doch die één gebrek heeft, d.i. dat hij een groot liefhebber is Het is dan ook om die reden, dat hij uit Ellewoutsdijk is overgeplaatst. Doch nu heb ik gehoord dat hij het te Wissenkerke niet gelukkig heeft getroffen met eene woning, die klein en daarenboven zeer vochtig moet zijn, en thans bijna geheel in het water liggende."* De Officier verzoekt dringend om een betere woning, omdat het anders onvermijdelijk is, dat Ekebus zijn troost opnieuw zoekt in de kroeg.

Bij kleinere vergrijpen ontbreekt de humaniteit niet. De burgemeester vraagt uitstel van straf voor een stroper met het oog op de veldarbeid, die voor de deur staat; het gezin kan de inkomsten daaruit niet missen. De gemeente Wissenkerke ontvangt declaraties voor de kosten van het onderhoud van gevangenen *"voor M.J. Bakker, cipier van het Huis van Bewaring aldaar"*. Opmerkelijk is, dat misdaden met de namen van de daders en hun straffen per PLAKKAAT bekend worden gemaakt. Bijv.: *Adriaan Flipse, geboren te Middelburg, wonende te Camperland, gemeente Wissenkerke, arbeider, thans gedetineerd te Middelburg, is schuldig verklaard aan diefstal, gepleegd des nachts in een bewoond huis met behulp van buitenbraak, inklimming en binnenbraak, zulks na vroegere veroordeeling tot gevangenisstraf van minder dan één jaar, En te dier zake krachtens VEROORDEELD tot een tuchthuisstraf voor den tijd van VIJF JAREN en in de kosten van deze procedure.*

Nationale Militie

"De burgemeester der Gemeente Wissenkerke c.a. committeert bij deze den veldwachter der voorschrevene Gemeente, Johannes Molhoek, om de manschappen in het eiland Noord-Beveland, behoordende tot de ligting voor de Nationale Militie van het jaar 1865, te begeleiden van het Camperlandsche veer naar de koopmansbeurs te Middelburg op Maandag den 8 Mei 1865 zullende die manschappen zich des morgens 6 uur van den dag verzamelen aan het Camperlandsche veer. Onder de over te brengen manschappen zijn niet begrepen de plaatsvervangers en nummervervisselaars." "en op den dag der aflevering zijne manschappen steeds bijeen te houden en hen niet te verlaten voor dat de aflevering zal zijn bewerkstelligd." Die mars van Veere naar Middelburg, meestal met 10 - 15 jongens, moet een heerlijk schouwspel hebben opgeleverd. In het najaar volgden nog enkele knapen dezelfde route, *"die bij de troepen te paard worden ingelijfd."*

Rampen

Nauwelijks in functie wordt Vader geconfronteerd met een grote ramp. Hij schrijft dit rapport aan de Commissaris des Konings: *"Hedenmorgen (09-07-1853) omstreeks vijf uren barstte over deze gemeente een zwaar onweder los, vergezeld van zware hagelslag, waardoor veel schade aan veld- en boomvruchten is ontstaan Meer dan 1800 glasruiten zijn vernield. Sommig hoornvee heeft door de groote brokken ijs wonden bekomen, vogels zijn gedood Groote stukken ijs van verschillende gedaante hebbende velen derzelve een omtrek van 6 à 7 cm terwijl er verschillenden zijn gevonden van 8 duimen (1 duim = 1 cm) wegende omstreeks 3 à 4 lood (1 lood = ½ ons). De schade bedraagt minstens f30.000,— à f40.000,—."* Misschien wat overdreven, want later horen wij hier niets meer over.

Ook in Juli 1860 was er een hagelbui, *“maar niet zoo zwaar en niet over zulk eene uitgestrektheid als op den 9 Julij 1853 is waargenomen.”*

29 Mei 1856. *“Bij het inpolderen van schorren voor den Soelekerkepolder”* werd een *“verschkade (dijk voor scheiding van zout en zoet water) aangelegd, die weer is doorgebroken.”* Arbeiders - 600 in getal - WEIGERDEN HET WERK TE HERVATTEN, omdat zij de beloning van *“16 ½ cent per kubieke el voor het gewone schor”* te laag vonden.

Art. 184 van de gemeentewet 1851 geeft de burgemeester bevoegdheid in geval van stoornis van de openbare orde de hulp in te roepen van de schutterij en om van het in gemeente aanwezige of naastbijzijnde garnizoen krijgsvolk te vorderen. Daarop vooruitlopend biedt de Commissaris des Konings op 31 Mei aan *“krijgsvolk ter handhaving der rust”* te zenden. De werkwilligen moeten beschermd worden tegen de onwilligen. De Garnizoenscommandant te Veere bericht, dat hij een officier met 25 man gereed houdt, die terstond na een schriftelijk verzoek van de burgemeester zullen komen. Maar deze kan dit zelf wel af. Onder *“aanwezigheid van drie politie (sic!) en justitiedienaren”* en de burgemeester zelf blijft alles rustig, zodat de verschdijk op 1 Juni is voltooid. Op 2 Juni zijn er *“geene de minst onrustige bewegingen”* meer te melden.

25-10-1856. De burgemeester bericht aan de Commissaris een *“oeverval voor den zeedijk van Nieuw Noord-Beveland polder, dewelke op sommige plaatsen aan den zeedijk is genaderd.”* Onder de genomen maatregelen meldt hij *“het aanbrengen van een inlaagdijk.”*

30-08-1858. *“Deze morgen is een oeverval ontstaan langs de zeedijk van den Vlietepolder met een lengte van 160 ellen. Ofschoon deze val getuigt van den afnemende toestand van den oever van opgemelde polder geeft de geattaqueerde zeedijk door eenen inlaagdijk genoegzame waarborg tot beveiliging van den polder.”*

10-03-1864. *“In de afgelopen nacht deed zich een belangrijke dijkval voor aan de Vlietepolder. Lengte ca. 260 ellen; diepte 6 ellen bij de buitenberm, terwijl weinig ellen van den dijk de diepte 10 ellen heeft bereikt.”* De Vlietepolder is in gevaar van doorbraak. In uitersten nood zal een *“ringelaar om den val”* worden gelegd, welk karwei *“bij een genoegzaam aantal manschappen”* in één dag kan plaats vinden. De inwoners van Wissenkerke zullen zich daarom bij het luiden van de klok onverwijld met schop of spade en kruiwagen naar de bedreigde dijk begeven. Aangezien 800 man nodig zullen zijn verzoekt de burgemeester zijn collega's op Noord-Beveland om hulp voor te bereiden, die kan worden ingezet voor het opwerpen van dien noodkade. Op 11 Maart klaagt de uit Goes overgekomen ingenieur van Rijks Waterstaat van Ittersum (Adolph Marius Karel Wolphgang baron van Ittersum, 1833-1904 [Nederlands Adelboek]) bij de dijkgraaf van de Vlietepolder - het raadslid A. van Leeuwen -, dat hij 15 karren bespannen met twee paarden kreeg in plaats van de gevraagde 30. Die zijn bovendien na vier uren weer vertrokken. Op 12 Maart 6 uur 's morgens moeten er echter beslist 30 aanwezig zijn, die om 10 uur door 30 andere moeten worden afgelost. Desnoods moeten deze worden gerequireerd: het is te gevaarlijk om de dijksverdediging te doen afhangen van den meerderen of minderen goeden wil der ingezetenen. Het is allemaal goed afgelopen.

Ook 11-04-1868 en 08-02-1873 vinden nog - minder belangrijke - dijkvallen aan de Vlietepolder plaats.

De strandvonderij

Vader, strandvonder van Wissenkerke en Colijnsplaat, moest hieraan heel wat tijd besteden. Allereerst moest al wat het strand opleverde, worden geborgen en opgeslagen. Vervolgens

vinden via advertenties in de Middelburgsche Courant, vier wettelijk voorgeschreven OPROEPINGEN plaats. Daarna vraagt de burgemeester autorisatie aan *"Heeren Gedeputeerde Staten van de Provincie Zeeland"* tot den publieken verkoop van de *"niet gereclameerde strandgoederen"*, met vermelding, dat *"de voorschrevene vier oproeping behoorlijk hebben plaats gehad"*. Als de autorisatie binnen is, vindt de veiling plaats, in een herberg of op een boerderij, steeds ten overstaan van burgemeester's neef, notaris J.W. Vader te Kortgene. Dan wordt een *"Rekening en verantwoording van den burgemeester der Gemeente Wissenkerke wegens het beheer van in voorschrevene gemeente gestrande en opgevischte goederen"* toegezonden aan Gedeputeerde Staten. De bedragen kunnen belangrijk zijn. In Maart 1970 bedraagt de opbrengst f1.000,70. Hiervan wordt f570,09 ingeleverd bij de *"Ontvanger der Registratie van de Geregte Akten"* te Goes. De rest zijn onkosten, waaronder f90,04 voor de notaris. 10% opcenten kwamen - naar ik vermoed - ten goede aan de gemeentekas. Werden goederen wel gereclameerd, dan werd bij de teruggave een BERGLOON in rekening gebracht. De Inspecteur van het Loodswezen te Vlissingen schrijft in 1870 aan Vader: *"Ik heb de eer U Wel Edelachtbare te berigten dat de bij Uwen brief van den 5den Januarij No. 6 bedoelde betonningsvoorwerpen zijn ontvangen en geschat op een gezamenlijke waarde van f40,--, weshalve aan bergloon kan worden uitbetaald een bedrag van f10,--."*

In 1854 geeft de nog onervaren burgemeester 20 blokken mahoniehout terug aan de rechtmatige eigenaar. Dat kan helemaal niet! Zonder autorisatie! De Directeur der Directe Belastingen in Zeeland deelt een berisping uit en waarschuwt voor *"grootte moeilijkheden en kostbare geldelijke ongelegenheden"*.

Wat wordt er zoal *"opgevischt"*? Masten, balken, meestal *"eike en greine"*, boeitonnetjes, platen, knieën (geknikte stukken bout), stengen, gieken, sloepen, roeiboten, al dan niet gemerkte wrakjes, de romp van een loggeschip, zeekaarten, koper, ijzer, touwwerk, vaatje arak, azijn, water, éénmaal 55 balen door zeewater beschadigde tabaksbladeren. Regelmatig spoelen ook lijken aan, begrafeniskosten f1,85. Het is vanzelfsprekend dat strandvonderij door particulieren streng verboden is. L. Bakker, de veldwachter van Kamperland, bekeurt in 1871 de 16-jarige Leendert Schrier wegens het rapen van aangespoeld hout. Hij neemt dit in beslag - waarde 10 cent - en ook *"zijn zak"*. Zoiets kan grote gevolgen hebben: van een *"plaatsvervanger"* kwam aan het licht, dat die als jongen door de Rechtbank van Zierikzee was veroordeeld wegens *"het rapen van dood hout aan eenen zeedijk"* tot een dag gevangenisstraf en f1,50 boete. Op die grond werd hij uit de militaire dienst ontslagen en moest de dienstplichtige een andere plaatsvervanger zoeken.

Gemeentebestuur en belastingen

De gemeenteraad werd gekozen door de 130 à 155 stemgerechtigden; dat waren die mannen, die f10,-- belasting betaalden. Hij bestond uit de burgemeester, die ook gekozen raadslid was, 2 wethouders en 4 gewone leden. De zittingsduur, zowel voor de burgemeester als de andere leden bedroeg zes jaren, waarna benoeming en verkiezing opnieuw moest plaats vinden. Het presentiegeld - in 1855 verhoogd van f0,75 naar f1,00 - wordt vastgesteld door Gedeputeerde Staten, gehoord de raad. Ook de jaarwedde van de burgemeester - f100,-- voor 1865, f600,-- na 1866 - wordt door Gedeputeerde Staten vastgesteld, gehoord de raad, maar bovendien onder ministeriële goedkeuring. De vergaderingen worden geopend met een gebed, voorgelezen door de voorzitter. *"De leden spreken staande van hunne plaatsen."* *"Alle teekenen van goed of afkeuring zijn verboden"*, d.w.z. voor de luisterende leden.

Waar haalt de gemeente haar inkomen vandaan?

- Opcenten op de hoofdsom der grondbelasting voor de gebouwde eigendommen; in 1866 40%.
- Opcenten op de hoofdsom der grondbelasting voor ongebouwde eigendommen; in 1866 10%.

De Rijksontvanger van der Loeff meldt van de gemeente aan grondbelasting ontvangen te hebben in 1854 f20.155,58 en in 1873 f24.376,07. De gemeente int dus deze belasting.

- Opcenten op de personele belasting; in 1866 15%.
- Ook op andere belastingen, direct naar vermogen of inkomen geheven, mogen opcenten worden geheven; in 1866 wordt de belasting op personeel extra daarvoor gebruikt.
- Dan is er nog een Hoofdelijke Omslag, die in 1866 f800,-- moet opbrengen. De grondslag daarvoor is een combinatie van de grondslag van de personele belasting, de bezittingen en het inkomen.
- Een belasting voor iedere hond à f2,--, tenzij het dier ten dienste staat van de landbouw, eenig bedrijf of bewaking van gebouwen.
- En tenslotte plaatselijke belastingen, zoals weg-, brug-, kaai-, veergeld; staanplaats op de jaarmarkt (= kermis); begrafenisrechten; belasting op openbare gemakkelikheden. De drie gemeenten van Noord-Beveland bundelen een heffing op drank; de opbrengst wordt onderling verdeeld. De sleutel bij die verdeling is onderwerp van heel wat vergaderingen.

Het meest boeiend voor ons is de PERSONELE BELASTING. Dat was niet alleen een belasting op personeel, maar verder op alles wat de burger maar kan bezitten. Daarvoor komen de Rijksschatters thuis inspecteren. De lijst van geschatte waarden van de bezittingen van de onderwijzer J. van Zanten ziet er als volgt uit: meubelen f120,--, beddegoed enz. f75,--, glas, kristal, aardewerk enz. f20,--, tafelzilver f0,--, rij- en voertuigen f0,--, alle overige belastbare meubelen f10,--.

De burgemeester werd benoemd tot voorzitter van het "*College van Zetters*", dat de aangiften voor de personele belasting en het "patentregt" moest beoordelen. Het "*patentregt*" was de belasting, die verbonden was aan de vergunning om een bedrijf uit te oefenen, bijv. dat van caféhouder, vrachtrijder, schipper of horlogemaker. De "*opneming der patentplichtigen*" geschiedde door de deurwaarder samen met een door de burgemeester aangewezen persoon.

Schipper Lokers van Zevenbergen krijgt in 1860 een proces verbaal in de haven van Geersdijk, "*aangezien hij op een ander schip voer dan het schip waarvan zijn 'Meetbrief' een patentblad toonde.*"

In 1867 telde de gemeente 508 paarden. De burgemeester had er 11: 3 voor de koets en 8 voor de landbouw. Die voor de landbouw waren vrijgesteld van belasting, maar de andere paarden werden, afhankelijk van hun functie in (tenminste) 4 verschillende klassen belast. Dit verklaart het volgende memorabel

Proces-verbaal van een huisarts

Büth en Verhage, "*commiesen der 2e en 4e klasse bij de Directe Belastingen*" kwamen 4 December 1857 dokter Jonker tegen op de grindweg tussen Wissenkerke en Kamperland "*rijdende op een zwart ruïn, kennelijk boven 42 maanden oud, voorzien van zadel en stijgbeugels.*" Zij wisten dat "*gemelden Heer*" geen aangifte had gedaan van het bezit van een rijpaard; een bezoek aan de Rijksontvanger van der Loeff bevestigde, dat hij ook niet recent een "*suppletore*" aangifte hiervan had gedaan. De beiden commiezen wachtten Jonker op aan

de rand van het dorp. Zij zien hem om vier uur terugkomen van *"zijne gedane tournee"*, gaan met hem naar zijn huis en vragen hem daar opheldering. Jonker deelt mee, dat hij het paard gehuurd heeft van voerman Françoisse, die stellig aangifte zal hebben gedaan; hij kan dus onmogelijk in overtreding zijn. De kommiezen *"repliceren zich in geen deele met deze stelling te kunnen vereenigen"*: Françoisse heeft geen patent voor verhuur van rijpaarden of voertuigen doch slechts als stalhouder en vrachtrijder, waarvoor hij twee paarden in de vierde klasse had aangegeven. En dus is Jonker in overtreding wegens het gebruik van een paard *"vallende in de tweede klasse van de 6e grondslag der Personele belasting."* Krachtens art. 39 van de wet moet hij het vijfde betalen der gedokene belasting in hoofdsom en opcenten: f116,25, onverminderd het bedrag der ontdokene belasting zelve f23,25. Voorwaar formidabele bedragen. Ter vergelijking: de beide kantonniërs van de gemeente verdienen f130,-- en f105,-- per jaar.

Ook de burgemeester dreigt, bij de verdediging van oude tradities, in aanvaring te komen met deze strenge belastinggaarders. Hij schrijft aan de Directeur der Directe Belastingen enz. in de Provincie Zeeland in 1859:

"In deze gemeente bestaat de gewoonte, dat de landbouwers gratis de turf aanbrengen met hunnen paarden en boerewagens, bestemd voor de Diaconie armen alsmede voor de kerk. Zulks heeft sedert onheuglijke jaren plaats gehad, zonder dat de besturen der instellingen immer zijn bemoeijelijkt geworden door de administratie der Belastingen, ter zake dezer verrigte liefdediensten. Heden is het mij evenwel kenbaar gemaakt, dat de ambtenaren van den actieven dienst in dit eiland opgemelde administratie hebben gewaarschuwd om door de landbouwers geene turf meer te laten vervoeren voor de Armen en voor de Kerk, zoo die landbouwers voor de personele belasting geene aangifte hebben gedaan voor hunne paarden tot voorschrevene einde te bezigen. Het komt mij voor dat de ambtenaren in dwaling zijn en de ingezetenen gegronde reden geven tot klagen. Ik neem de vrijheid UEG te verzoeken gemelde ambtenaren op het verkeerde hunner handeling ten dezen te willen wijzen, en, kan het zijn, mij ter geruststelling der ingezetenen uwe beschouwingen te willen mededeelen.

Deze gelegenheid neem ik waar om UEG mede te deelen dat opgemelde ambtenaren al verder zijdelings hebben te kennen gegeven, dat zij het in strijd achten met de wet op de personele belasting wanneer de landbouwers gratis het huisraad vervoeren van den predikant, die binnen zeer korten tijd met ter woon zich komt vestigen in deze gemeente, zoo hunne paarden niet zijn aangegeven voor de personele belasting. Daar ik persoonlijk deze zienswijze niet deelen kan, met het oog op de wet, zoo heb ik mij verplicht geacht UEG hiervan te moeten kennis geven; de vrijheid nemende uwe tusschenkomst bij deze in te roepen, opdat geene belemmering of verwarring bij de ophanden verhuizing van den predikant zoude kunnen ontstaan door de min juiste opvatting der wet van de zijde der gezegde ambtenaren."

De Directeur *"heeft de eer te rescriberen"*, dat de ambtenaren handelen volgens instructie van hun directe chef en dus niet meer dan hun plicht doen. Aangifte is verplicht als de paarden *"vrachtenaarswerk"* verrichten en niet uitsluitend voor de landbouw worden aangewend. Maar die kan gepaard gaan met een verzoek tot vrijstelling. De Minister van Financiën heeft in een rondschrijven zelfs te kennen gegeven, dat de plaatselijke gebruiken zo veel mogelijk moeten worden ontzien!

De HOOFDELIJKE OMSLAG wisselt sterk in omvang; deze vormt het sluitstuk als de begroting door grotere behoefte van het armbestuur - bijv. door de hoge graanprijs in 1868-1869 - uit de hand dreigt te lopen:

1857	1861	1865	1866	1869
f1900,--	f2522,85	f3599,90	f855,10	f2419,55

De "contribuabelen" worden ingedeeld in 14 tot 16 klassen. Opmerkelijk is, dat klasse 1 uit vijf contribuabelen bestaat: de burgemeester met zijn broer en drie zusters, die zich ook na hun jeugd blijvend in Wissenkerke gevestigd hebben. Zij worden aangeslagen voor bedragen van f40,-- tot f150,--. De 2e klasse betaalt ongeveer de helft en telt twee contribuabelen. De laagste klasse betaalt 50 à 75 cent.

Alle doen en laten staat onder scherp toezicht van het provinciaal bestuur. Voor het sluiten van leningen heeft de Gemeenteraad toestemming nodig van Gedeputeerde Staten. Burgemeester huldigt het opmerkelijk standpunt, dat de gemeente het goedkoopst uit is, als zij op schulden in het geheel geen afbetalingen zou verrichten. Dan wordt alleen de rente, meestal 5%, betaald. Iedere aflossing kost immers meer? Meestal leent hij daarom van de Mij. voor Gemeente Crediet, die aflossing vraagt in 42 jaar, wat zijn ideaal aardig nabij komt. Gedeputeerde Staten sympathiseren niet met dit standpunt. In 1872 keuren zij daarom het besluit van de gemeenteraad om op deze condities f3000,-- te lenen af. De gemeente leent daarom bij een weduwe uit de gemeente met afbetaling in 10 jaar. Maar bij de volgende lening klopt men toch weer aan bij de Mij. voor Gemeente Crediet. Het is heel goed mogelijk, dat de verdubbeling van de grondprijzen sedert zijn aantreden in 1853 de reden was voor zijn standpunt. Bij een dergelijke inflatie klinkt het niet onlogisch.

De Commissaris des Konings en Koning Willem III

Vader begint met Jhr.mr. L.G.H. van Tets (1812 - 1885). Spoedig wordt die opgevolgd door S. Baron van Heemstra (1807 - 1864). Nadat die Minister van Binnenlandsche Zaken is geworden komt in 1860 R.W. Baron van Lynden (1808 - 1876). Bezoeken aan Wissenkerke door de C. d. K. vonden plaats in 1855 - van Tets -, in 1858 - van Heemstra - en in 1860, 1868 en 1872 - van Lynden. Als regel at en logeerde hij bij de burgemeester. Zo'n bezoek was geen formaliteit. In het burgemeestersarchief van 1872 vinden wij een opsomming van de in 1868 besproken onderwerpen:

- Toestand der schoolgebouwen
- Onderwijs
- Gezondheidstoestand met het oog op de tropische warmte in die zomer en de schaarste aan drinkwater
- Plaatsen van een erkenden veearts in dit eiland
- Surveillance van het jagtveld
- Het plaatsen van het z.g. cholerahuisje
- Brandspuit
- Veestapel
- Postwezen
- Politie, ook te Camperland

Ondertussen bekeek de kabinetssecretaris de registers van de Burgerlijke Stand, het Register van Ingekomen Stukken van het Gemeentebestuur en den Burgemeester, de Notulen van den Gemeenteraad en die van Burgemeester en Wethouders.

In 1862 doet Z. M. de Koning op doorreis vluchtig ook Wissenkerke aan. Vader stelt drie rijtuiggen ter beschikking en houdt in zijn woning verversingen gereed. Er zijn vlaggen,

erebogen, erepoorten en een Erewacht. Kosten f556,61, inclusief de verteringen van Gemeenteraad en de Erewacht.

Bedrijven

In 1860 geeft de burgemeester op aan de Kamer van Koophandel, dat er in de gemeente twee meekrapfabrieken zijn. In dat zelfde jaar richten M. Marcusse Jzn en anderen een meekrapfabriek met stoomwerktuig op in Kamperland, genaamd "De Vrijheid". In 1860 en 1865 krijgen Vader - die zich als leidend aandeelhouder ook fabrikant noemt - en E.J. van der Linden vergunning om het bestaande met paarden gedreven stampwerk in hun meestoven "De Roos" en "De Hoop", beide te Geersdijk, te vervangen door een stoomwerktuig met resp. 5 en 7 paardekrachten *"tot het in beweging brengen van maalstenen ter maling van de gedroogde meekrapwortel"*. En in 1869 wordt bij "De Roos" een tweeden droogtoren geplaatst tot het drogen van groene meekrapwortelen. (De ontdekking van de synthetische bereiding van de rode meekrapkleurstof, alizarine, uit steenkoolteer in 1868 gaf deze oude Zeeuwse industrie de genadeslag.)

Bij dezelfde aangifte vermeldt de burgemeester in 1860 *"drie koornmolens, waarvan één tevens pelmolen is"*. Daar werden dus haver en gerst gepeld. In hetzelfde jaar bouwt de winkelier en kleermaker Hendrik de Looft er nog één bij. Eén van de vier staat in Kamperland. In 1855 en 1864 krijgen de schoenmakers S. Verbrugge en G. de Smit vergunningen tot het oprichten van leerlooierijen in Wissenkerke en Kamperland.

Een gewone WEEKMARKT VOOR GRANEN en andere producten van de landbouw wordt 14 Juni 1865 geopend in de Herberg van Cornelis van Damme, nu "De Kroon" geheten. Tot ongeveer 1970 heeft deze zich gehandhaafd. Een gewone markt voor groenten en andere levensbehoeften heeft Wissenkerke nooit gekend, evenmin een vee- of paardenmarkt.

Wel was er vanouds een jaarmarkt of kermis. Ondanks jaarlijkse adressen aan de gemeenteraad van predikanten, kerkeraad en hevige betogen in de raad van het lid, dat tevens voorzitter was van de Christelijke school te Kamperland, tot afschaffing hiervan, vond de raad dat niet nodig, *"ofschoon geene heilzame werking van de kermis verwachtende"*. In 1853 wees zij per aanplakbiljet *"op de ongepastheid van geschreeuw bij het houden van jaarmarkten"*. Eerst in 1873, in de laatste raadsvergadering die de burgemeester bijwoonde, werd de kermis afgeschaft, waarbij Vader zich aansloot bij de veranderde gevoelens van de raadsmeerderheid. Om kermis te vieren was men voortaan aangewezen op het *"goddeloze Kortgene"*!

Over de omvang van de bedrijvigheid in de havens van Kamperland en Geersdijk komen wij niets te weten. Elk had een havenmeester en GEMEENTEWEGERS. Deze moesten voor eigen rekening *"aanschaffen en in behoorlijke orde onderhouden, ieder afzonderlijk, een geijkte en herijkte mud voor den turf"*. Vergoeding: voor het tonnen van korte turf 2 cts, 1 ct voor elke ton of dubbele mud lange turf. Ook steenkolen moesten gemeten worden - 2 cts per mud - of gewogen worden - 7½ cts voor iedere 150 Nederlandsche ponden.

Veel moeilijkheden waren er bij het veer naar Veere, waar veerman de Nooijer zich te buiten gaat aan sterke drank en bij herhaling weigert passagiers over te zetten, *"hoewel het vaarbaar weer is"*. Ook beoordeelt hij de wind niet altijd goed: de landeigenaar R. Roelant Tak zwerft met zijn familie 2 uren op de wijde wateren om tenslotte weer in Kamperland te worden afgezet. De burgemeester geeft de klachten getrouwelijk door naar de Ambachtsheeren van Oud Campen, de eigenaren van het veer, secretaris P. Dumon Tak te Middelburg. De gemeente neemt van de Heren wel in 1857 de landingskaai over, die dringend herstel behoeft.

De landbouw en het schadelijk wild

Verreweg het hoofdmiddel van bestaan is de landbouw. Omstreeks een vijfde van het areaal was dan wel bestemd voor de veeteelt, maar die werd toch voornamelijk beoefend om aan mest te komen. Is de landbouw in last, door de aardappelziekte in de veertiger jaren, en in 1867 door te hoge graan- en dus broodprijzen, of door te lage graanprijzen in het laatste kwart van de eeuw - door massale import van graan uit Noord- en Zuid-Amerika, waartegen Nederland, voorstander van de vrijhandel, geen importbarrière opwierp in tegenstelling met de ons omringende landen -, dan volgen honger en ellende. Vooral in het laatste deel van de eeuw emigreerden daarom velen naar Amerika. De landbouw wordt dan ook zorgvuldig beschermd: *"W.J. Vader, huurder van het jagtveld in de Sophiapolder in de heerlijkheid van Wissenkerke en Geersdijk, verklaart bij deze consent te verleen aan Adriaan van Leeuwen, landbouwer in de gemeente Wissenkerke schadelijk wild te mogen schieten tot na het rooven (= binnenhalen) van den oogst 1863."* Zijn vader, de burgemeester, geeft op deze aanvraag voor een vergunning van Burgemeester en Wethouders de volgende toelichting: *"Wilde ganzen en duiven brengen aan de landbouwers eene aanzienlijke schade toe aan het gezaaid korn en in zonderheid aan het koolzaad en de erwten. Het verzoek is billijk en gegrond."*

Trouwens, de gehele bevolking moet meehelpen om schade aan de landbouw te voorkomen:

VERORDENING TOT VOORKOMING DER VERMENIGVULDIGING VAN SCHADELIJK GEVOGELTE

(Gebaseerd op een verordening van de Staten van Zeeland, d.d. 3 Mei 1771)

Art. 1. In de maanden Mei, Junij, Julij en Augustus van elk jaar, worden de nesten van de eksters, kraaijen, vlaamsche gaaijen, woud-, bosch- en velddieven, alsmede van de spreeuwen en musschen eenmaal 's maands vernietigd voor het tijdstip door B & W telkens te bepalen, waarvan minstens 8 dagen tevoren, door afkondiging en aanplakking aan de ingezetenen zal worden kennis gegeven.

Art. 5. Boete van 5 cents voor ieder spreeuw- of musschennest en van vijftig cents voor ieder nest der overige in dat artikel op genoemde vogelsoorten.

Het Rijk biedt bescherming aan de visserij. Hij, die de snuit van een gedode zeehond toont is *"gerechtigd tot de somme van Drie Gulden, bepaald bij art. 20 van het reglement op het bevisschen der Schelde en Zeeuwsche Stroomen, vastgesteld bij Koninklijk Besluit van den 26 Augustus 1825, Staatsblad No. 66."* Het burgemeestersarchief van Wissenkerke maakt in de hier besproken periode twee maal melding van de uitkering van deze beloning.

Gezondheidszorg

In de vijftiger jaren telde de gemeente voor de verzorging van haar ruim 2500 zielen liefst vier geneesheren:

- Dr. A.C. Vader (1806 - 1872), oudere broer van de burgemeester. Deze had een marginale praktijk, die hij vroeg neerlegde. In 1863 wordt hij niet meer geraadpleegd bij het gevraagd medisch advies over de waarde van de inenting met koepokken.
- De ongehuwde arts G.H. Jonker, die wij als belastingovertreder hebben leren kennen. Na vergeefs gesolliciteerd te hebben bij de Marine, vertrekt hij in 1869 naar 's Gravenzande.

- Q.J.M. Janssen, gevestigd te Kamperland. Hij wordt in de Gemeenteraad de warme en uiterst vrijmoedige pleitbezorger van dit dorp.
- Dr. H.J. Keijl (1793 - 1870), gehuwd met een bekwaam pianospelende zuster van de burgemeester, heeft tot kort voor zijn dood "*vol vuur*" gewerkt. Na het vertrek van Jonker maakt de burgemeester zich ernstige zorgen, de oude man heeft het te druk. Hij was ook spiritist en paragnost.

Twee ernstige epidemieën hebben zich voorgedaan. In het tijdvak 1 Junij tot 2 September 1863 stierven 45 kinderen, jonger dan één jaar; in hetzelfde tijdvak in 1862 waren dat er 12 geweest. De vier artsen waren éénparig van mening, dat de oorzaak moest worden gezocht in de voeding, "*die bestaat uit dikken broodpap, aangemengt met enkele melk en bruine keukensuiker*". Maar de maag van het jonge kind "*kan geen melk uitstaan*". Aanbevolen werd "*de koemelk met water en witte broodsuiker te vermengen*". De burgemeester zelf oppert de mening, dat "*gebrek aan goed drinkwater gedurende de afgeloopene zomermaanden*" mede de oorzaak kan zijn geweest. En ook "*blootstelling aan de koude morgenlucht*", als de moeders de kinderen meenemen naar het veldwerk.

Hoewel deze overwegingen zeker waardevol zijn, bleef de voornaamste oorzaak verborgen. Er waren twee grote verschillen tussen het Noord-Beveland van toen en nu. Toen - voor de iepenziekte, drainage e.d. - was het een heerlijk "*groen sprookje*", in schrille tegenstelling tot het meedogenloos kaal geschoren polderland van nu, klassiek voorbeeld van landschappelijke verwaarlozing! Maar het krioelde van de vliegen, door afwezigheid van afscherming van de faecaliën van mens en dier.[2] De in menselijke ontlasting geboren vlieg was als kindermoordenaar nog niet ontmaskerd, evenmin als de door die vlieg overgebrachte bacillen.

Opmerkelijk is het advies van de Voorzitter van de Provinciale Cie. voor Geneeskundig Onderzoek en Toezicht in Zeeland: hij beveelt aan een "*Vereeniging van geachte ingezetenen*" te stichten "*om de gezinnen der arbeidende behoeftige klasse te bezoeken, de menschen oplettend te maken op eene betere verzorging der kinderen. Aangenaam zou het mij zijn den Burgemeester aan het Hoofd der Vereeniging geplaatst te zien, opdat aan die vereeniging de zedelijke invloed niet ontbreke.*" Ik trof geen sporen van een dergelijke vereniging in het archief aan.

De andere epidemie is er één van de "*KINDERZIEKTE*" (= pokken), die zich voordoet vanaf het laatste kwartaal 1864 tot April 1866. Eind Februari '65 zijn er al 111 gevallen. Dit ondanks het feit, dat inenting met koepokken ook toen verplicht was. Op de voordeur van een lijder aan de kinderziekte moet een opschrift worden geplaatst met het woord "*Kinderziekte*" in letters van tenminste drie duim (=cm) grootte. Per aanplakbiljet werd de volgende preventie aanbevolen: "*Het berooken der woonvertrekken door het branden van suiker in een test of pot met vuur of het uitdampen met azijn.*" De burgemeester bericht met verontwaardiging het voorval, "*dat een persoon wonend in een door kinderziekte besmette woning zich - ongevraagd! - begeeft in de consistoriekamer, alwaar tijdens de godsdienstoefening de voor den doop bestemde kleine kinderen vergaderd zijn met hunne bakers.*" Zou dat niet strafbaar zijn? De Officier van Justitie te Goes vindt geene wetsbepalingen, die het moreel vergrijp strafbaar maken.

Cholera blijft de gemeente bespaard, al hebben zich in Kats enkele gevallen voorgedaan in 1866. Wel bouwt men een cholerahuisje.

In 1855 of '56 vestigt de niet gediplomeerde maar wel gepatenteerde - hij had dus een vergunning om praktijk uit te oefenen - veearts Cornelis de Plaa uit Oost-Souburg zich in

Wissenkerke. Deze werkte dusdanig tot tevredenheid der inwoners, dat Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad zich tot diens dood - door een jachtongeval in 1872 - consequent verzetten om geld te fourneren voor een "*gepromoveerden veearts*". Dit tegen de uitdrukkelijke wens van de Provinciale Veearts in, ondanks een petitie van 49 boeren van elders van het eiland, de beide andere burgemeesters op Noord-Beveland, Gedeputeerde Staten en tenslotte bij herhaling de Commissaris des Konings zelf! Dat men die man in Kortgene wilde laten wonen was natuurlijk helemaal onmogelijk!

Armenzorg

In Januari 1853 aanvaardt de gemeenteraad het voorstel van de Kerkeraad van de Hervormde gemeente om het kerkelijk en burgerlijk armbestuur te scheiden. De eigendommen worden verdeeld in twee gelijke helften. Voor het Burgerlijk Armbestuur worden nu twee ARMMEESTERS benoemd. De één wordt voorzitter van het Armbestuur, de andere penningmeester, tevens administrateur. Eén van beide mocht raadslid zijn, maar voorlopig was dat niet het geval.

Hoe velen ontvingen steun? Onbekend, omdat de Diaconie "*het grootst getal der armen van het Burgerlijk Armbestuur heeft overgenomen*". Men kan dat aflezen uit de som der uitgaven: in 1854 f1220,--, in 1857 f270,--. Het aantal door beide armbesturen samen gesteunde armen moet in de winter erg groot zijn geweest. Van der Werf bericht, dat in Wissenkerke 70% van de beroepsbevolking arbeider was, waarvan 314 los arbeider.[1] Die hadden dus van November tot Maart geen inkomen.

Het Burgerlijk Armbestuur verzorgt de behoeftigen, die niet tot de Hervormde Kerk behoren; ook elders woonachtigen, die niettemin tot de gemeente Wissenkerke behoren; en in deze gemeente verblijf houdenden, waarvan de restitutie van "*verpleegkosten*" zonder voldoende reden door de gemeente van herkomst wordt geweigerd. Die restitutie ging inderdaad niet altijd probleemloos. In 1868 lezen wij over een "*regtsgeding tegen de gemeente Colijnsplaat wegens weigering van destijds voorgeschotene alimentatiekosten*". Later wordt de zaak toch in der minne geschikt.

Tenslotte moeten ook de gebouwen behorende tot de armenzorg worden onderhouden. Van der Werf deelt mee, dat burgemeester Vader in 1857 het ARMENHUIS heeft gesticht.[1] Het lag, tot enkele decennia geleden, op de Dorpsdijk, tegenover de Ooststraat. Een foto hiervan bleef bewaard.

Inkomsten krijgt het Burgerlijk Armbestuur uitsluitend uit de gemeentekas, afgezien van de opbrengst van collectes, gehouden bij de sluiting van het burgerlijk huwelijk. Dat waren er ongeveer 25 per jaar.

De Gemeenteraad zelf nam het initiatief tot regelmatige inzameling "*tot wering der bedelarij*", d.w.z. "*ten einde het rondgaan of z.g. nieuwjaarswensen bij voortdurend tegen te gaan of beletten*". Het fonds wordt aangewend voor nieuwjaarsgiften in natura aan die armen, "*die geen zoodanige giften ontvangen van het kerkelijk armbestuur*". In de loop van de winter wordt er ook wat geld uitgedeeld.

Een bijzondere post van deze winterhulp is die voor de AANVOER VAN SCHELLEN. "*Vervolgens is nog bepaald dat uit het fonds door de zorg dezer vergadering opgericht tot ondersteuning der armen, die niet tot het kerkelijk armbestuur behooren, zal worden tegoed gedaan de aan die behoeftige personen toegelegde loonen voor het kruijen en aanbrengen van schelpen in de kom van het dorp; mits niet meer dan tien kruijwagens door ieder ondersteund gezin wordt aangebracht, berekend à 4 ct. per kruijwagen.*" Deze schelpen zullen

wel met de SCHELPEKAR - zo prachtig vereeuwigd door de Haagse School - van het Kamperlandse strand zijn opgevoerd. Bedroeg die post in 1860 nog f39,44 - 986 kruiwagens! - later verdwijnt die, omdat de dorpskern wordt bestraat met "klinkertmoppen" (1861). De bedragen die met deze privé winterhulp waren gemoeid wisselden sterk:

1859	1861	1867	1868	1869	1870
f83,95	f54,35	f252,65	f242,50	f128,--	f105,10

De ingetekende bedragen pasten zich soepel aan bij de behoefte. Ook de uitgaven van het burgerlijk Armbestuur wisselden sterk:

1867 ("veel nood door hoge broodprijs")	1869	1871
f1478,41 ½	f1848,15	f798,58 ½

Eerder zagen wij al, dat de Hoofdelijke Omslag zich hiermee parallel ontwikkelt, kennelijk een aanpassing hieraan. Waar wij moeten aannemen, dat diegenen, die aan de Hoofdelijke Omslag de grootste bijdrage leveren, dezelfde mensen zijn, die het geld fourneren voor de privé winterhulp en bovendien de Diaconie in staat stellen het leeuwedeel van de totale armenzorg op zich te nemen, moeten wij wel concluderen, dat de bijdragen van particulieren aan de armenzorg in verschillende gedaanten een indrukwekkende omvang hebben gehad, ondanks de zuinigheid, die de hulpverlening kenmerkte.

Enkele MAXIMALE bedragen, die in 1855 aan de noodlijdenden zullen worden verstrekt: *"Aan een ongehuwd mans- of vrouwspersoon geneeskundige hulp plus 15 cts. per dag, wanneer hij geen bloedverwanten in Wissenkerke heeft. Voor een lid van een huisgezin, mannelijk of vrouwelijk, oud of jong, ziek zijnde, geneeskundige hulp en buitendien voor een huisgezin, bestaande uit man en vrouw, zoo de man ziek is, gedurende de maanden December, Januarij, Februarij en Maart iedere week een gulden en gedurende de overige maanden van het jaar 80 cts. per week. Zoo de vrouw ziek is gedurende de vier genoemde wintermaanden iedere week 80 cts. en gedurende de overige maanden 60 cts. per week; zijn zij beiden ziek gedurende de vier genoemde wintermaanden, twee gulden per week en de overige maanden f1,20 per week. Voor een huisgezin bestaande uit man en vrouw of een van beiden en een kind, zoo de man ziek is, of de vrouw wanneer zij geen man bezit iedere week f1,25 gedurende de vier wintermaanden en de helft daarvan gedurende de overige maanden; en zoo de vrouw ziek, de man gezond is 80 cts. per week gedurende de vier meer genoemde wintermaanden en de helft gedurende de overige maanden. Zijn zij beiden ziek en is het kind beneden de tien jaar gedurende de vier wintermaanden f2,25 en de overige maanden f1,40 per week. Deze ondersteuning kan voor elk kind beneden zestien jaren en als de man of het kind ziek is met 20 cts. in de week en zoo de vrouw ziek is met vijftien cts. per week verhoogd worden gedurende de vier wintermaanden en gedurende de overige maanden met ⅔ van die som."* Deze opsomming gaat nog lang zo door.

"Een loopend mans- of vrouwspersoon van den ouderdom van 60 of meer jaren en niet ziek zijnde kan gedurende de wintermaanden 75 cts. per week en gedurende de overige maanden vijftig cents uitgereikt worden." Het gemeentebestuur gooide het geld voorwaar niet over de balk. En daarbij moeten wij ook nog Art. 2 van het Reglement Armbestuur in aanmerking nemen: *"Het maximum voor den onderstand bepaald zal slechts bij volstrekte onvermijdelijkheid worden verstrekt en overigens de onderstand daar beneden blijven, zoo veel als de omstandigheden zullen toelaten."* En Art. 12, lid 3: *"Dat de bedeeeling bij voorkeur plaats hebbe in eetwaren, brandstoffen, kleeding en liggende stukken en woning."*

Vele noden bleven ongelenigd. Een opmerkelijk middel om toch hierin te voorzien was de burgemeesterlijke vergunning tot het houden van een COLLECTE. *“Burgemeester verleent consent aan de timmermansknecht Jan A. Mulder tot het houden van een Collecte, in tegenwoordigheid van den veldwachter dezer Gemeente, met eene gesloten bus, tot het inzamelen van vrijwillige giften, teneinde te verstrekken tot geheele of gedeeltelijke voldoening der kosten van buitengewone heelkundige hulp door den heelkundige te Cortgeen, ter zake van eene zware armbreuk door eenen noodlottigen val veroorzaakt.”* Als motivering vinden wij verder o. m. vermeld:

- De moeder van een collectant is tijdelijk hulpbehoevend, doordat zij eene smartelijke kunstbewerking heeft ondergaan.
- De vrouw van een collectant trof hetzelfde lot.
- Viermaal wordt opgegeven: *“Teneinde in de gelegenheid te worden gesteld te Utrecht geneeskundig te worden behandeld om zoo mogelijk van zijn oogziekte te worden genezen.”*

Maar wat gebeurt er als de collectesom niet reikt voor de gehele nodig geachte opname? De *“Binnenvader van het Nederlandsch Gasthuis voor Ooglijders”* schrijft aan de burgemeester: *“De ooglijder Jan Kwekkeboom, die op den 7e October door ons uit het Gasthuis is ontslagen, omreden hij niet genoeg van gelden voor zijne verpleging voorzien was, en geene voldoende waarborg tot het bekomen daarvan bezat, heeft zich heden weder bij ons gevoegd als de vorige keer slechts f10,50 voor de verpleging en f2,— voor reisgeld medebrengende. Een en ander is niet voldoende; het verpleeggeld strekt slechts voor drie weken, in welken tijd hij op verre na niet genezen kan zijn, en wij verplicht zouden zijn, hem nog binnen dien tijd te ontslaan, teneinde hem van voldoende reisgeld te voorzien; zonder dat zouden wij, evenals de vorige keer, gevaar loopen, dat hij te Rotterdam komende, zich zoude gaan beklagen over onze handelingen, door hem zonder reisgeld de deur uitgezet te hebben, niettegenstaande hij toch bij vertrek wel zoo veel geld bij zich had, dat hij zijne reiskosten had kunnen betalen, en te Rotterdam er niet om had hoeven te bedelen.”* Derhalve verzoekt hij de gemeente garant te staan voor verdere kosten en *“voor kleine noodwendigheden, als Brillen enz.”* Onder deze brief staat in potlood gekrabbeld een optelsom tot f15,20 en *“f14,— medegegeven”*.

- *“Voortdurende ziekte zijner vrouw en doordien de man gedeeltelijk ongeschikt is om te kunnen werken.”*
- *“Wegens vertrek van haar man naar het krankzinnigengesticht te Delft.”* In haar verzoekschrift staat, dat zij daarenboven 7½ maand zwanger en uitgeput is, geene verdiensten of voorraden heeft. De collecte voor deze zwaar beproefde vrouw bedroeg f27,84, zowat het dubbele van de gebruikelijke som.
- Voor een schipper: *“Teneinde daarmee zijn schuit te repareren, waartoe hij zonder geldelijke ondersteuning geacht wordt buiten staat te zijn.”*

Ook Gedeputeerde Staten kunnen een dergelijke vergunning verlenen. L.B. van de Meeberg (schipper in de gemeente Wissenkerke) kreeg bij besluit van 29 October 1869 No. 48 vergunning *“om in alle gemeenten van het eiland Walcheren te collecteren ten einde uit de opbrengst zijn schuit te doen herstellen.”* Burgemeester Lantsheer van Ritthem, die Meeberg's collecte in beslag nam, wordt door Vader ingelicht en gecorrigeerd.

Eénmaal is toestemming gegeven tot een VERLOTING van 14 voornamelijk zilveren voorwerpen met een geschatte waarde van f98,— in de herberg van Jacob Lemeijn tegen f0,50

het lot, als steeds onder toezicht van veldwachter Molhoek. Voor eenzelfde doelstelling? Het wordt niet vermeld. f2,-- van de opbrengst zal ten goede komen aan de *"algemene armen"*.

Bij de beoordeling van deze bedragen vergeten wij niet de eerder vermelde jaarwedden van de kantonniërs: f2,-- per week was blijkbaar een gebruikelijk arbeidersloon. Een landarbeider verdiende f4,50, een arbeidster f2,70 per week in de vijftiger jaren van die eeuw. Met andere arbeid kon meer worden verdiend: met werk in de meestoven f7,35 per week, met dijkwerk en vooral met dorsen zelfs tot f2,-- per dag.

Modernisering en verfraaiing

In 1857 werd *"het nieuwe en fraaije hek geplaatst"* bij de toegang van het in 1820 in gebruik genomen kerkhof. In 1865 besluit de gemeenteraad tot aankoop van grond om de begraafplaats uit te breiden, *"daar de oude spoedig vol zal zijn"* (mede in verband met de pokkenepidemie).

Nadat STRAATVERLICHTING in 1853 en 1863 was afgewezen, wordt het voorstel van de burgemeester in 1866 met algemene stemmen aanvaard *"tot plaatsen van 8 lantaarns met petroleum verlichting, waarvan 3 of 4 in de Voorstraat"*, begroot op f299,--. De jaarlijkse kosten zullen ±f145,-- bedragen. En wel voor 1½ kan petroleum per dag in de 6 wintermaanden f90,09; voor de lantaarnopsteker f40,-- à f50,--; en voor reparatie en aanschaf van glazen f10,--. Tot LANTAARNOPSTEKER wordt Pieter Wilderom gekozen, tegen de volgende Condiëtiën:

- De lantaarns worden aangestoken één uur na zonsondergang en moeten weer uitgebluscht ten tien uren 's avonds.
- Bij maanlicht - ter beoordeling van burgemeester en wethouders -, dat is, zoo lang de maan des avonds schijnt van een uur na zonsondergang tot tien uur des avonds, zullen de lantaarns niet worden aangestoken.
- Hij moet de lantaarns onderhouden en ook de palen en armen schoon houden.
- Het aansteken der lampen begint vanaf de 15e October 1866 en eindigt met den 15 Maart 1867.
- Voor iedere lantaarn zal worden betaald aan den lantaarnopsteker de som van vijf gulden, makende over 7 lampen de som van f35,--, te betalen in twee termijnen.
- De gemeente verschaft hem gratis eene trap, een handlantaarn, een blikken petroleumkan, een blikken uitblusscher en een zeem. Met uitzondering van de trap zal in het vervolg door den lantaarnopsteker zelve en te zijnen koste in de hiervoren genoemde voorwerpen moeten worden voorzien.

De inwoners van Kamperland dienen een verzoekschrift in voor straatverlichting langs de veerdijk en bij het hulppostkantoor. Aangezien 1868 geen ruimte meer heeft in de begroting, worden hiervoor pas in 1869 4 lantaarns gekocht.

De kerk krijgt in 1862 van de burgemeester en zijn vrouw - ter gelegenheid van hun zilveren bruiloft - zilveren voorwerpen ten gebruike bij doop en avondmaal.[3] Een grote wijnkan, waaruit avondmaalsbekers worden gevuld, wordt geschonken door weduwe M.A. Keijl-Vader in 1884.

Mondeling is overgeleverd, dat ook het kerkorgel een geschenk is van het burgemeesters-echtpaar Vader-Swemer, maar dat kan slechts gedeeltelijk waar zijn: voor de koop van het orgel werd een lening uitgeschreven van f3.000,--.[4] Daarvoor zong men à capella.

In 1867 wordt een nieuw uurwerk geplaatst op de toren. Het is vervaardigd door de uurwerkmaker Batstra te Leiden *“met geheel toebehooren, het werk van koper, raderwerk zamengesteld met vier wijzerborden van roodkoper en met best goud verguld, met heel en half slag, om iederen dag te worden opgewonden, voor de som van f500,--.”* Daarvoor is een UURWERKOPWINDER nodig. De keuze valt op Pieter Verhorst, horlogemaker, voor f25,-- 's jaars. Het oude uurwerk gaat naar de school in Kamperland.

In 1868 besluit de raad tot de aanleg van een STEENEN RIOOL, ter lengte van 75 ellen met 2 vangputten, ieder lang 1,20 el, kosten f452,--. Het vorige riool, *“de moddersloot in de kern van het dorp”*, wordt gedempt.

In 1868 wordt ook *“een ijzeren POMP met sterk staand hart en zuiger”* besteld bij de ijzerfabriek “De Prins van Oranje” in Den Haag. Hij staat er nog steeds.

Naar aanleiding van een rondschrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken vervangt men in 1868 de brandspuit door een *“ZUIGPERSBRANDSPUIT met 2 cylinders en koperen vergaarbak”*. Ter preventie van brand dient ook geregelde *“inspectie op de schoorsteen en stookplaatsen”* door de dorpsveldwachters. In 1869 heeft *“Pieter Dekker zijn schoorsteen niet gezuivert”*.

De gehuurde vergaderkamer van de gemeenteraad wordt in 1869 verkocht, waarom wordt besloten het huis van Gemeenteontvanger C.D. van Noppen te kopen, dat thans nog steeds als (deel van) het GEMEENTEHUIS dienst doet.

In 1869 wordt de oprichting van een TELEGRAAFKANTOOR aangekondigd. Na enige aarzeling - moet dat nou weer in Kortgene? - besluit de gemeenteraad toch maar een bijdrage te leveren aan de oprichting daarvan.

De spoorverbinding was geen onverdeelde zegen. De burgemeester klaagt over *“een aanmerkelijke vertraging in de verzending van brieven en couranten teweeg gebracht, zoodanig dat die stukken in plaats van des avonds eerst den volgenden dag ten vier uren worden uitgebragt.”* Maar de directeur der Posterijen hoopt door *“eene gewijzigde dienst”* daaraan tegemoet te kunnen komen (1872).

Ontspanning

Initiatieven hiertoe zijn schaars.

- A. van Damme verzoekt uit naam van 12 deelnemers den Heer Burgemeester *“vrijheyt te willen verleen en om op Zaterdag 11 Julij 1857 den ring te rijden”*.
- Zes Kamperlanders verzoeken vergunning *“tot gaai schieten op Dingsdag den 3den Pinksterdag, waartoe het hierbij gelegen schor een uitnemend terrein aanbiedt”*. Zij nodigen de burgemeester uit *“om ons op dien dag te vertegenwoordigen”*. Zij willen de banier - een geel vlaggetje - aan burgemeester in bewaring geven (1872).
- Wissenkerke kan niet achterblijven. Ook de vereniging “Oefening baart Kunst” houdt in 1872 een schietwedstrijd. De prijs? Een horlogie.
- Bovendien krijgt dit gezelschap permissie *“om in de wintermaanden door het reciteren van versen, andere voordrachten te doen en toneelstukken te repeteeren”*.

En de burgemeester zelf? Voor deze generatie heeft de nieuwe uitvinding, de trein, een onweerstaanbare fascinatie. Iedere zomer trekt hij er op uit met zijn vrouw en vaak ook zijn zoon. Meestal 4 weken, éénmaal een winterreis met zijn zoon, twee maanden lang. Daartoe moet een Buitenlandsch Paspoort worden aangevraagd. Die aanvragen zijn daarom boeiend, omdat het signalement van de aanvrager, zijn reisgenoten en de hele reisroute daarin vermeld

worden. In 1871 voert de reis langs België, Frankrijk, Zwitserland, Spanje, Italië - voor de Kerkelijke Staat is een visum nodig -, Oostenrijk. Dat alles in 4 weken. Het met een vaartje van 40 à 60 km. door het landschap tuffen was klaarblijkelijk meer interessant dan het verblijf in vreemde locaties.

Alleen in 1870 wordt verlof door de Commissaris des Konings geweigerd *“in de bestaande ernstige politieke omstandigheden, die ook in ons land vele zorgen en bemoeijingen van het bestuur vorderen”*.

Levensloop van Jacobus Hendrik Lodewijk Vader (1810-1892)

De machtige presentie van de dood in de vorige eeuw manifesteert zich ook in zijn familiegeschiedenis. Hij groeit op als één van de 13 kinderen van het echtpaar Vader-van Voorst, waarvan er slechts 7 volwassen werden. Voorafgegaan door drie broers doorliep hij vanaf 1823 het gymnasium van Middelburg. In 1830 deed hij in de rang van 2e luitenant der Mobiele Zeeuwsche Schutterij dienst als vrijwilliger tijdens de Belgische opstand.[5] Hierdoor werd hij drager van het Metalen Kruis, een herinneringsteken, geen persoonlijke onderscheiding. Die rang doet vermoeden, dat hij na het gymnasium in militaire dienst is geweest. Over de volgende zes jaren ontbreken gegevens. Hij duikt weer op bij zijn benoeming tot gemeenteontvanger van Wissenkerke in October 1836, als opvolger van zijn vader. Dit ambt was onverenigbaar met dat van burgemeester, zodat hij in 1853 als ontvanger moest bedanken. In 1838 werd hij ook gemeentesecretaris, wederom als opvolger van zijn vader. Het was wel toegestaan dit ambt te combineren met dat van burgemeester, zodat hij vanaf 1853 die beide ambten tezamen tot 1873 heeft bekleed.

In 1837 trouwde hij Catharina Maria Swemer, dochter van Joost Swemer, ontvanger der Indirecte Belastingen te Goes, en Blazina Maria de Jongh, notarisdochter aldaar. Joost bezat, zoals blijkt uit zijn “legger”, nagenoeg geen vastgoed, zelfs geen eigen huis.[5] Als wij hieruit de gevolgtrekking maken, dat hij geen vermogen van betekenis had, pleit dat voor een huwelijk zonder bijooreringen. Papa Willem Lodewijk was immers zeer vermogend.[6,7] Ook de familieoverlevering wijst op een uitnemende verstandhouding.

In 1863 kocht hij de heerlijkheid 's-Gravenpolder, waarmee hij een nieuwe familietak stichtte: Vader van 's-Gravenpolder. Doordat zijn zoon kinderloos bleef, heeft deze tak niet meer dan twee generaties, zelfs niet meer dan twee mannen gekend.

Was hij een goed burgemeester? Zeker is onder zijn regime de achterstand van Wissenkerke ten opzichte van andere gemeenten ingelopen. Daarbij werd hij gestuwd door nieuwe wetgeving en door een zeer actief provinciaal bestuur, dat het wel en wee van de gemeente tot in de details volgde. Maar ook zijn eigenschappen hebben hiertoe bijgedragen. De lange lijst van functies, die hij bekleedde, getuigt ervan, dat men hem graag verantwoordelijke functies toevertrouwde: ontvanger van de gemeenten Wissenkerke en Kortgene, naast burgemeester ook secretaris 1838-1873; dijkgraaf van de Frederiks- en Kamperlandsepolders; ontvanger-griffier van 13 polders;[1] rentmeester van de ambachtsbeerlijkheid Geersdijk en Wissenkerke; strandvonder van Wissenkerke en Colijnsplaat c.a.; plaatsvervangend kantonrechter te Kortgene; lid van het College van Toezigt op het Huis van Bewaring aldaar; voorzitter van de Zeeuwsche Landbouw Mij., Afd. Noord-Beveland; ontvanger der subsidiën voor het polderarrondissement van Noord-Beveland; lid van de plaatselijke commissie van schooltoezigt; voorzitter van het College van Zetters (dat de aangiften voor de personele belasting en patenten beoordeelde); kapitein der Rustende Schutterij; president-kerkvoogd van de Ned. Herv. Kerk te Wissenkerke.[4] Hij hoorde ook tot de oprichters van het

Nutsdepartement Noord-Beveland in 1842; met het plan de arbeider te ontwikkelen, stemde hij van harte in. Maar als goed anti-revolutionair stapte hij daar gauw weer uit, bang dat door het dominerend vrijzinnige karakter hiervan de arbeider zijn geloof zou kunnen verliezen.[8] Dat was bijna allemaal vrijwilligerswerk. Het leverde meestal niets, zelden iets op. Zelfs de maaltijden der polderbesturen moest men zelf betalen.

Hoe druk zijn agenda was, lezen we uit de irritatie van de Controleur der Directe Belastingen te Middelburg (1861): *"Hoe onaangenaam ook voor mij telken jare te moeten ondervinden, dat een door mij voorgestelde dag tot het houden van een vergadering van het College van Zetters den Heer Burgemeester van Wissenkerke niet convenieert, zoo ben ik niet ongenegen om wederom te schikken"*

Was hij buitengewoon ijverig en een nauwkeurig en goed formulerend administrator, zoals ook uit het burgemeestersarchief blijkt, hij had een hartstocht voor harmonieuze verhoudingen. Ondanks het beruchte conflict tussen vader Willem Lodewijk met Izaäk de Moor,[9] werkte hij jaren lang als secretaris onder burgemeester Adriaan de Moor, Izaäk's zoon, en later, zelf burgemeester geworden, met deze de Moor als raadslid. Hij prijst de leden van de Raad voor hun *"Kalmte, bezadigdheid, ijver, belangstelling en zorg voor de belangen der gemeente"*. Eigenschappen, waarvoor hij kennelijk de grootste sympathie heeft. En hij toont een warm hart: *"De leden van de raad zullen steeds in mijn hart wonen."* (Aldus bij zijn afscheid.)

U herinnert zich nog de vrouw, wier man was opgenomen in het krankzinnigengesticht te Delft, omdat hij geen woord meer sprak en niet meer at; hij overleed twee maanden later, een syndroom, dat wijst op maagkanker, een ziekte, die meer voorkwam dan nu, mede onder invloed van het eten van spek, toen een begeerd volksvoedsel. De vrouw, hoogzwanger, uitgeput, berooid, wanhopig, stelt met hulp van haar broer een verzoekschrift op om een collecte te mogen houden: *"Ik wend mij met een schrijven tot u Edel, daar ik de volste vertrouwen heb dat U Edele een vader der gemeente zijt, die hulp verleend waar hulp nodig is."*

Zijn grote verdriet was het overlijden door tuberculose van zijn bijna 18-jarige dochter.[10] Als hij na het aftreden met zijn vrouw naar Den Haag verhuist, om zijn zoon en opvolger ruim baan te gunnen, wordt het echtpaar na hun overlijden begraven in hun geliefd Wissenkerke, waar men hun graven kan vinden ter weerszijden van dat van hun *"teeder geliefde eenige Dochter"*, zoals in haar grafsteen staat gebeiteld.

LITERATUUR

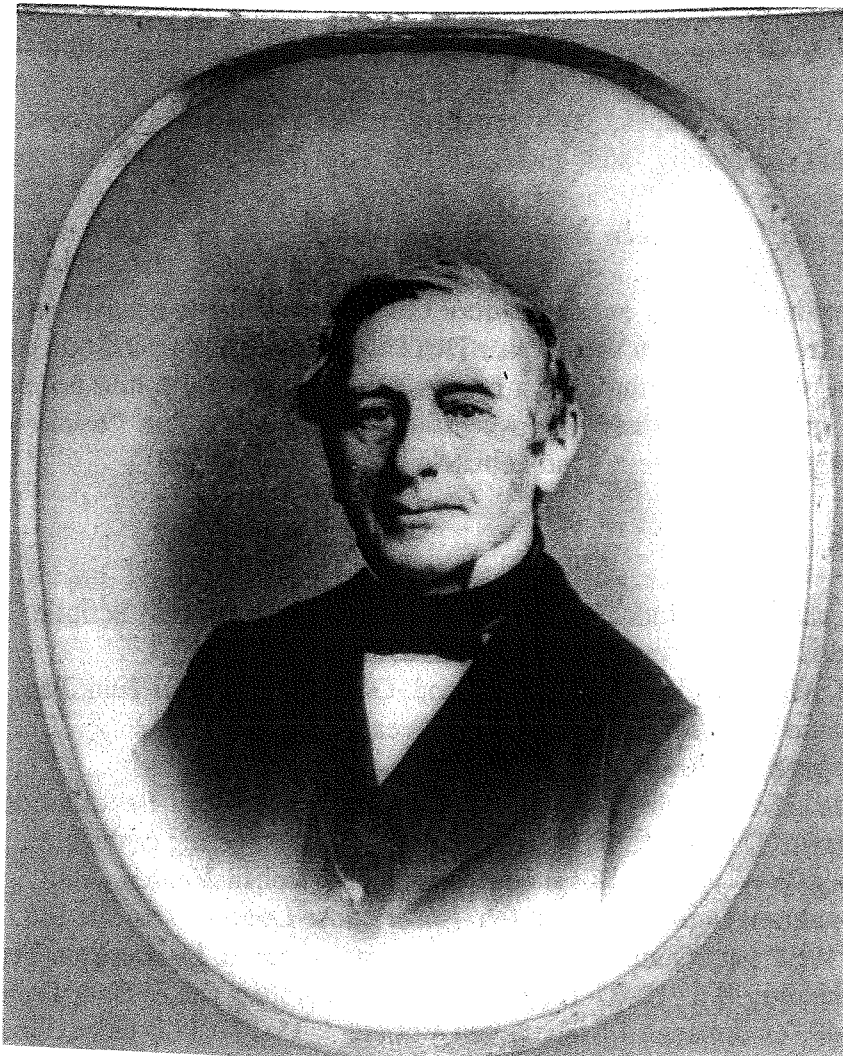
1. Werf H van der. Noord-Beveland, 1850-1900. Doctoraal Scriptie. Instituut voor Geschiedenis. Rijksuniversiteit Utrecht, 1987.
2. Heystek I. Mijn jeugd op Noord-Beveland. Goes, De Koperen Tuin. Pag. 33-38 (het jaar van publicatie is in het boekje niet aangegeven).
3. De Wapenheraut. 1909 (Jrg. XII); 5: 313.
4. Regt JJ de. Het Vollebregt-orgel te Wissenkerke op Noord-Beveland en de benen van Koning David. De Spuije, 1987 (aug.); 18: (paginanummering ontbreekt).
5. Valkenburg WW van. De Kapitein-Commandeur Johan Veijser (John Vizer) uit Engeland, zijn nakomelingen en verwanten. Nederlandse Leeuw 1976; 93: 185.
6. IJsseldijk WEP van. Oude boerderijen in Zeeland, I. Goes, De Koperen Tuin. 1990: 167.
7. Boedelscheiding d.d. 12-07-1853 van de Nalatenschap van Willem Lodewijk Vader, † 05-01-1849, en Johanna Elizabeth van Voorst, † 15-12-1852. Goes, Gemeente Archief, Archief van Voorst Vader Stichting.

8. Werf H van der. Nutsdepartement Noord-Beveland 1842-1992. 1993 (ongepubliceerd).
9. Voorst Vader PJA van. De ware geschiedenis van het conflict tussen dijkgraaf Willem Lodewijk Vader en Izaäk de Moor. Apologie van een nazaat. Historisch Jaarboek voor Zuid- en Noord-Beveland. 1992; 18: 103-109.
10. Voorst Vader JWA van. Familieoverleveringen. 1958. Goes, Gemeente Archief, Archief van Voorst Vader Stichting.

BIJLAGEN

- I. Portretfoto van J.H.L. Vader van 's-Gravenpolder (1810-1892), ontleend aan een portret, afgebeeld op een kleurrijk koffiekopje. Eigendom: vVV-stichting. Foto: auteur.
- II. Portretfoto van Catharina M. Swemer (1815-1887), echtgenote van J.H.L. Vader. Uit: De Nederlandse Leeuw 1976; 93 (5/6): 184.
- III. Prentbriefkaart van de Voorstraat in Wissenkerke, circa 1855, met huis en kantoor van J.H.L. Vader en de huizen van zijn broer A.C. Vader en zijn zuster Maria A. Keijl-Vader. Uit: fotoverzameling van de auteur.

BIJLAGE I

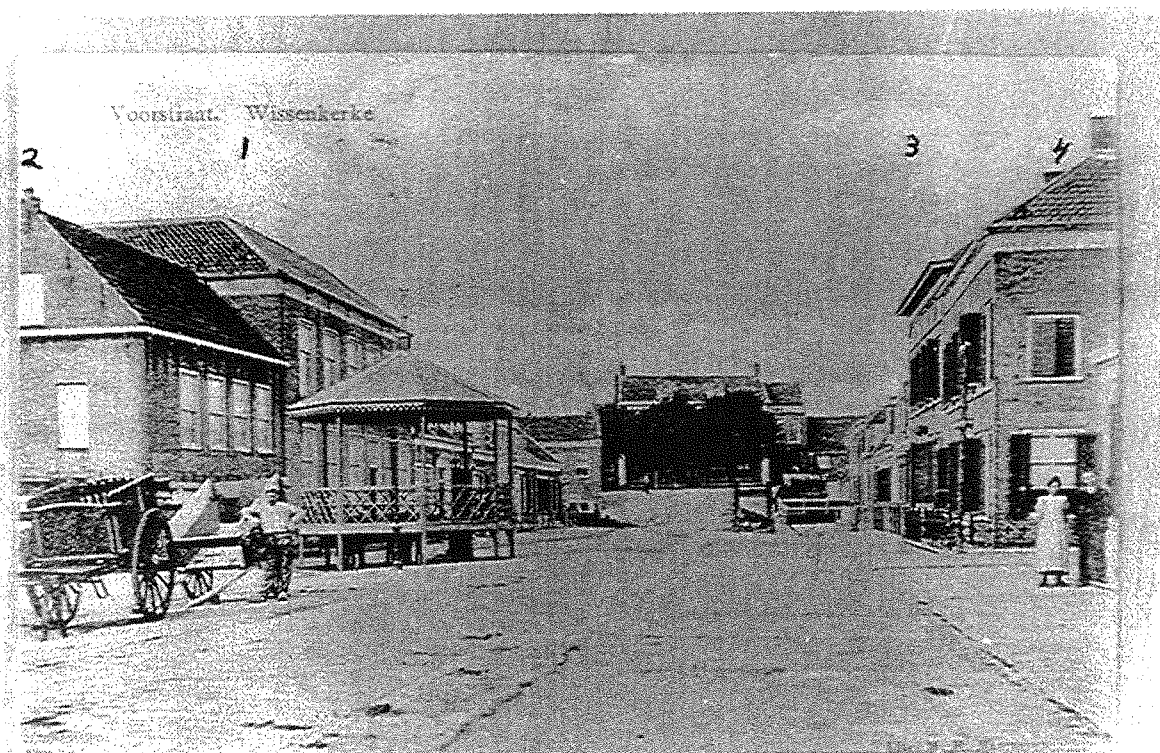
Portretfoto van J.H.L. Vader van 's-Gravenpolder, 1810-1892

BIJLAGE II & III

Portretfoto van
Catharina Maria
Sweemer (1815-1887)

echtgenote van
J.H.L. Vader

Prentbriefkaart van de Voorstraat in Wissenkerke, de hoofdstraat van het dorp, ± 1855, met huis (1) en kantoor (2) van J.H.L. (Ko) Vader en de huizen van zijn broer A.C. (Bram) Vader (3), regulier huisarts, met zijn gezin (hij had twee dochters, één uit zijn eerste en één uit zijn tweede huwelijk; zijn eerste echtgenote, Martina Pieterse, overleed een week na de geboorte van hun dochter, hun eerste kind; hij huwt 7 jaar later haar zuster, Saartje Pieterse), en van zijn zuster Maria A. Vader (4), met echtgenoot H.J. Keijl, alternatief huisarts, met haar gezin.